

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Iranian Studies

ISSN: 1735 - 0700

Journal of Iranian Studies

The First Western Authors of Oriental Carpets and Absence of Iranian Researchers

Nazila Daryaie

Faculty of Encyclopedia Studies, Institute for Humanities and Cultural Studies, Iran. E-mail:

n.daryaie@ihcs.ac.ir

Article Info

Article type:

Article history:

Received 2024 April 24

Received in revised form 2025

January 18

Accepted 2025 February 17

Published online 2025 June 22

Keywords:

*Eastern carpet studies,
the first authors of oriental
carpets,
carpet studies,
classification of carpets*

ABSTRACT

Purpose: At the end of the 18th century, people from European countries (led by Germany-Berlin and Munich; Austria-Vienna) and America became familiar with Oriental-Iranian carpets, and according to the reasons that economic affairs were at the top, research and writing about carpets flourished. Works and writing that are still valid. The purpose of this article is to familiarize with some researchers and their works in order to benefit from today's research and analyze the positive and negative points of their works and opinions. The opinions of these writers toward the classification of carpets were also important and add to the article. The reasons for the absence of Iranian researchers at this time will also be briefly answered at the end. In this connection, it should be noted that because carpet weaving is placed in the category of traditional arts, it benefits from breast-to-breast transmission. The commitment of teachers to this way of teaching and preserving that method is gradually a factor in pushing out the writing of techniques, recording the identity and characteristics of artistic productions and also writing about the artists or in other words, doing research in carpet weaving.

Method and Research: The method of writing the topic is library studies with historical approach in descriptive way.

Findings and Conclusions: The findings show how the research on oriental carpets opens up new topics in this field and causes them to spread. Discussions related to holding exhibitions of oriental carpets or paying attention to rural-nomadic carpets are some of the results

Cite this article: Daryaie., Nazila. (2025). The First Western Authors of Oriental Carpets and Absence of Iranian Researchers. *Journal of Iranian Studies*, 24 (47), 87-111. <http://doi.org/10.22103/jis.2025.23291.2602>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jis.2025.23291.2602>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

At the end of the 18th century, people from European countries (led by Germany-Berlin and Munich; Austria-Vienna) and America became familiar with Oriental-Iranian carpets, and according to the reasons that economic affairs were at the top, research and writing about carpets flourished. Works and writing that are still valid. The purpose of this article is to familiarize with some researchers and their works in order to benefit from today's research and a glance looking on the positive and negative points of their works and opinions, also paying attention toward their views about the classification and designs of carpets. The reasons for the absence of Iranian researchers at this time will also be briefly answered at the end. In this connection, it should be noted that because carpet weaving is placed in the category of traditional arts, it benefits from breast-to-breast transmission. The commitment of teachers to this way of teaching and preserving that method is gradually a factor in pushing out the writing of techniques, recording the identity and characteristics of artistic productions and also writing about the artists or in other words, doing research in carpet weaving.

The method of writing the topic is library studies with historical approach in descriptive way. The findings show how the research on oriental carpets opens up new topics in this field and causes them to spread. Discussions related to holding exhibitions of oriental carpets or paying attention to rural-nomadic carpets are some of the results.

Methodology

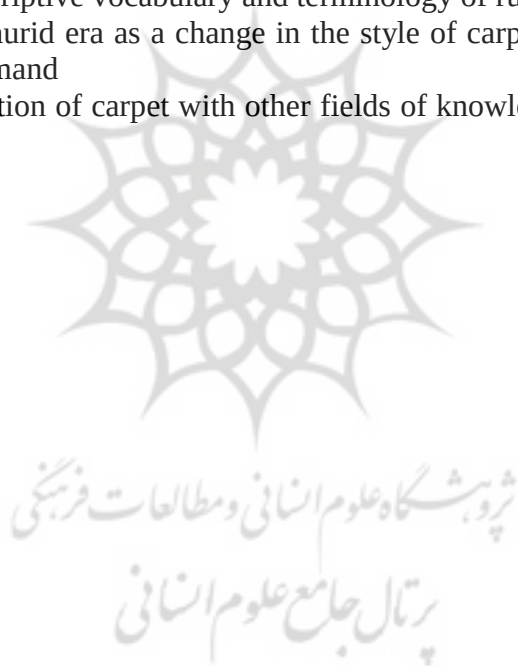
The material of this paper has been compiled through library studies with a historical approach in a descriptive manner. The statistical population of the above research includes 23 pioneer authors whose selection criteria is their common field of activity regarding oriental carpets. This list refers to the time periods from 1803 to 2003 based on the chronological calendar of these people's lives. This list contains only a few people and their works. Therefore, it is possible to place the article in the category of review or promotional articles that review the identification of the people in question and their works or promote their recognition. This article is used for those interested and people who study and research about Iranian carpets.

Conclusion

The 18th and 19th centuries are very important in terms of the early studies of carpet knowledge in the West. During this period, many people became interested in oriental carpets as ordinary audiences or as researchers and writers after learning about Iranian carpets and seeing examples of carpets in collections, exhibitions, and museums. The list of books published during this period is long and includes many names. However, researchers from the late 19th century and the 20th century up to today also form a long list. In this summary, several people whose works were available to the author and could be read were selected, and the importance of mentioning their names lies in the contribution they had in the foundational works of carpet science. It seems that benefiting from the field of activity, experiences, studies and research of these people is useful and necessary for the followers of carpet studies. In the end, it was briefly mentioned that such studies, researches and writings were not possible in Iran at that time, compared to the conditions of the West. But the effort of these researchers is lasting and practical in terms of the innovation they established in basic matters regarding carpets:

- Publishing the first specialized carpet journals from around 1896 AD, classification of carpet patterns and designs (and Safavid carpets) and naming the patterns with terms such as portages, garden, vase, medallion, tree, animal by Bode

- Printing of the first carpet catalogues with Clarke in 1892. Started;
- Recognizing, using and grouping different types of handwovens and introducing nomadic carpets by Churchill in 1892. (1271 solar)
- The attribution of the roots of carpet weaving to the Central Asian Turks (the origin of Pan-Turkism) by Strzygowski
- Identification of carpets by raw materials, type of knot, length of pile, knot count, size... by Mumford in 1892
- The chronology of carpets (especially Safavid carpets), specifying that Turkey was influenced by Iranian carpet weaving at the same time as carpet weavers moved to Turkey in 1514 AD, the beginning of the import of Iranian carpets to Turkey and the term Turkish carpets became popular since this time by Fredric Martin
- The construction of carpet museums with the establishment of the Washington DC Textile Museum in 1925 by Myers
- The place of carpet in the consumption culture of people's homes in the West during the 18th century AD by Pope
- Revision along with editing mistakes of rug books published by Kuhnelt since 1930 AD.
- Compilation of the descriptive vocabulary and terminology of rugs with Jacoby
- Introduction of the Timurid era as a change in the style of carpet design from geometric to revolving patterns by Dimand
- Considering the interaction of carpet with other fields of knowledge and life in carrying out research by Ettinghausen

نویسندگان اولیه غربی فرش‌های شرقی و غیاب محققان ایرانی

نازیلا دریایی

پژوهشکده دانشنامه‌نگاری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. رایانامه: n.daryaie@ihcs.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱ کلیدواژه‌ها: فرش‌شناسی شرق اولین مؤلفین فرش‌های شرقی مطالعات فرش‌شناسی طبقه‌بندی فرش‌ها	زمینه/هدف: در اواخر سده هجدهم میلادی افرادی از کشورهای اروپایی (با پیشتازی آلمان-برلین و مونیخ؛ اتریش-وین) و آمریکایی با فرش‌های شرقی-ایرانی آشنا شدند و برحسب دلایلی که امور اقتصادی در صدر آن بود، تحقیق و تألیف درباره فرش رونق یافت. آثاری که همچنان روایی دارند. هدف این مقاله آشنا نمودن مخاطب با برخی محققین و آثار آن‌ها به جهت بهره‌مندی در پژوهش‌های امروزی و نگاهی تا حد امکان بر نقاط مثبت و منفی آثار و آرای آن‌هاست. چنانچه این افراد نظراتی در خصوص طبقه‌بندی فرش‌ها و نام‌گذاری نقوش داشتند، اشاره مجملی بدان شده و در پایان به غیبت محققین ایرانی در این زمان به صورت گذرا نگاه شده است. باید اضافه کرد که چون قالبیابی در طبقه هنرهای سنتی قرار داشته و از انتقال سینه‌به‌سینه بهره می‌گیرد، تعهد استادان بر این شیوه آموزش و حفظ آن، به تدریج علاوه بر موارد دیگر، عاملی در بیرون راندن نگارش رموز و فنون کار، ثبت هویت و مشخصات تولیدات هنری و هنرمندان یا به بیانی دیگر، انجام امور تحقیقاتی در قالبیابی شده است. روش/رویکرد: روش تألیف مباحث مطروحه مطالعات کتابخانه‌ای با رویکردی تاریخی و شیوه‌ای توصیفی است. یافته‌ها/نتایج: یافته‌ها نشان می‌دهند که تحقیق در مورد فرش‌های شرقی چگونه پای مباحث جدیدی را به این حوزه باز کرده و باعث رواج آن‌ها می‌شود. مباحث مربوط به برگزاری نمایشگاه‌های فرش‌های شرقی، مورد توجه قرارگرفتن قالی‌های روستایی-عشایری، نوشتن اولین فرهنگ‌های فرش دستبافت، نام‌گذاری فرش‌ها و نقوش فرش، ورود فرش به خانه‌های غربی همچون کالایی مصرفی برخی از این مباحث و نتایج هستند.

استناد: دریایی، نازیلا (۱۴۰۴). نویسندگان اولیه غربی فرش‌های شرقی و غیاب محققان ایرانی. *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۴ (۴۷)، ۸۷-۱۱۱

<http://doi.org/10.22103/jis.2025.23291.2602>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

۱-۱. بیان مسأله

موضوع علاقمندی به فرش‌های شرقی و به صورت خاص فرش‌های ایرانی، علاوه بر دلبستگی‌های فطری، امری وابسته به تجارت نیز هست. بدین واسطه است که شناخت وجوه متفاوت فرش‌ها و قالی‌های ایرانی توسط محققین غربی، با گذشت زمان منجر به اشتیاق این افراد برای به دست آوردن فرش‌ها شد و مجموعه‌داری فرش رونق یافت. آن‌ها فرش‌ها را یا بر حسب سفارش یا انجام کار تجاری به موزه‌ها نیز عرضه می‌داشتند. بر این منوال است که بسیاری از فرش‌های موزه‌ها متعلق به مجموعه‌داران خصوصی است که مجموعه‌های آن‌ها بعد از فوت، به موزه‌ها تحویل شد؛ از جمله یرکیز، بالارد، فیگدور، زاره، کاسیرر، کلارک، مک‌مالن^۱.

تجارت فرش‌های شرقی از اواخر سده هجدهم میلادی^۲، باعث می‌شود تا مسایل نادانسته و ناشناخته جستجوکنندگان و یابندگان فرش‌ها (ایرانی) مرزهای تحقیقاتی و مطالعاتی در مورد فرش‌ها را نیز به پیش راند. وسعت و دامنه پژوهش‌ها و مطالعات این حوزه از هنر و تعامل آن با دیگر حوزه‌های علوم پهن‌آور، نامحدود و ثابت شده است.

بسیاری از محققین اولیه فرش‌های شرقی و خاصه فرش‌های ایرانی که مد نظر این مقاله است، به حلقه متخصصین فرش‌های شرقی پیوستند و از مراتب بلند دانشگاهی برخوردار بودند. در این میان برخی از آنان با سفر به مناطق فرش‌خیزی نظیر ایران و مناطق تولید آن، با فرش‌ها، فرهنگ و شیوه زندگی مردم آشنا شدند. گاهی نیز به عنوان موضوعی تحقیقاتی، از کمک‌های مالی و دیگر مزایای دول خود و یا دولت ایران بهره می‌گرفتند. چنان‌که در دهه پنجاه خورشیدی سارا شریل^۳، که کتاب وی یکی از منابع مورد رجوع و مطالعاتی محققین فرش تا به امروز است، برای تحقیق در مورد هنرها و قالی ایران از منظر بافت، نقشه و رنگ‌رزی به مدت سه ماه به تهران، اصفهان، فارس، آذربایجان، گرگان، خراسان و بلوچستان سفر مطالعاتی داشت. مارتین داگلاس^۴ نیز با مساعدت ایران به مدت شش هفته به خوزستان، فارس، کهگیلویه، کرمان و اصفهان سفر و مطالعات ایران‌شناسی خود را در مورد بافندگی و فرش‌های ایرانی کامل کرد.

به آثار محققان فرش‌شناس شرق از وجوه متفاوتی می‌توان نگاه کرد. علاوه بر تألیف کتاب و مقاله، بحث مربوط به اولین نمایشگاه‌های فرش و کاتالوگ‌های آثار به نمایش درآمده، ایجاد رشته خاص مجموعه‌داری فرش‌ها، اولین تمرکز و توجه بر فرش‌ها و قالی‌های روستایی - عشایری که از ابتدای دهه ۱۹۶۰ میلادی (۱۳۳۹ خورشیدی) رواج یافت، بحث مربوط به شکل‌گیری پان‌تورکیسم، استفاده از فرش‌های شرقی به عنوان لوازم مصرفی در خانه‌های غربی، بحث مربوط به اولین تجدید چاپ‌های کتب فرش‌های همراه با اصلاح و رفع اشتباهات قبلی، اولین فرهنگ‌هایی که در خصوص واژه‌ها و اصطلاحات فرش نگاشته شدند، برخی از آن بین می‌باشد. پرسش اصلی این مقاله این است که براساس چه دلایلی پایه‌گذاران دانش فرش‌شناسی شرقی (و ایرانی که موضوع مقاله است) را غربی و از کشورهای اروپایی و امریکایی می‌دانیم که شمار آثار برجای مانده، چنین سؤالی را پاسخ می‌دهد؛ همچنین قصد بر

این مطلب بوده تا متوجه شویم چرا از ایران و محققین فرش‌شناس ایرانی در این ادوار، آثار و تالیفاتی باقی نمانده است.

۱-۲. پیشینه پژوهش

تعدادی مقاله فارسی با محوریت موضوع فوق تحریر شده که یکی از قدیمی‌ترین آن‌ها مقاله‌ای نوشته آزادی است با نام «دانش فرش‌شناسی در اروپا و برخی نکات آن»، ۱۳۵۴. وی در مقاله فوق با ذکر اسامی تنی چند از فرش‌شناسان غربی بر یک نفر از آنان متمرکز شده و به معرفی او می‌پردازد. همچنین در کتابی به نام *صد سال ادبیات فرش شرقی ۱۹۱۷-۱۸۱۷*، ۱۹۷۷، از انی و آزادی از نویسندگانی که در دوره‌ای صد ساله، در خصوص فرش‌های شرقی کتبی تألیف کردند، به همراه آثارشان نام برده شده است. فارنهایم، ۲۰۰۶ (۱۳۸۵ خورشیدی)، در مقاله «از لسینگ تا اتینگهاوزن، در سده اول مطالعات مربوط به فرش‌های صفوی» که از سوی موزه منسوجات واشنگتن به وی سفارش داده شد، مؤلف یکی از جامع‌ترین مقالات مربوط به فرش‌شناسان فرش‌های شرقی است و همان‌طور که عنوان فرعی کار او نشان می‌دهد، تمرکز کار بعد از معرفی گزیده و درخور محققین در بخش اول، بر آثار فرش‌شناسان غربی در خصوص قالی‌های بافت دوران صفوی در بخش دوم مقاله اوست. دقت وی در تحریر مطالبش در این نکته نهفته که توصیفات و تجزیه تحلیل فرش‌ها را از منظر فرش‌شناسان، مطرح کرده است، از این حیث که هریک دلایل انتساب فرش‌ها را، کدام یک از موضوعات مربوط به شیوه و سبک کار، طرح و رنگ، اسلوب بافت یا عوامل دیگر دانسته‌اند. در مقاله‌ای از گیرلیکس، ۲۰۱۹ (۱۳۹۸ خ.)، که به مناسبت صد و پنجاهمین سال تولد زاره در خصوص زندگی و شغل وی همراه با برگزاری نمایشگاه و کنفرانسی در این خصوص توسط موزه هنرهای اسلامی برلین انجام شد، وی به زوایای متفاوتی از زندگی شغلی زاره اشاره می‌کند و شرح می‌دهد که او به همراه استروزیگوسکی و هرتسفلد، با بسط دانش مربوط به هنر و معماری اسلامی در اواخر سده ۱۹ و اوایل سده ۲۰ میلادی، چگونه مبنای آنچه را که بعدها تاریخ هنر اسلامی نامیده شد، بنا نهادند. کادوی، ۲۰۱۲ (۱۳۹۱ خ.)، در مقاله‌ای با نام «آرتور اپهام پوپ و شیوه‌های پژوهش وی در هنر محمدی: فرش‌های ایرانی»، با نگاهی از زاویه تاریخ‌نگاری، مقاله منتشره از پوپ در سال ۱۹۲۵ (۱۳۰۴ خورشیدی) با عنوان «شیوه‌های پژوهش در هنر محمدی» را نقد و بررسی می‌کند. این کادوی است که در مقاله خود به دو واژه مهم و پرکاربرد در مطالعات شرقی می‌پردازد که یکی همان واژه «شرقی» و دیگری واژه «ایرانی» است. کادوی عبارت شرقی را برجسبی فراگیر برای فرش‌ها و قالی‌های نشأت گرفته از خاور میانه و آسیای غربی می‌داند که در خلال دهه ۱۹۲۰ میلادی (۱۲۹۹ خورشیدی) استفاده شده و به کارگیری آن توسط پوپ نیز به همان زمان اشاره دارد، لیکن استفاده از عبارت فوق تا به امروز در مطالعات فرش‌شناسی بر دوام است. از دید کادوی، نگاه نقادانه پوپ به مطالعات فرش‌های شرقی، منجر به جلب توجه مجموعه‌داران خصوصی و موزه‌ها نسبت به اهمیت و اعتبار هنرهای غیر غربی شد. کادوی در مقاله دیگرش با نام «شکل‌گیری هنر ایرانی: جمع‌آوری و تفسیر هنر ایران اسلامی و آسیای مرکزی»، ۲۰۱۳ (۱۳۹۲ خ.)، با نگاهی نو نمایشگاه فرش‌های شرقی شیکاگو را که پوپ متصدی آن بود، بررسی می‌کند و به تأثیر نمایشگاه فوق در توسعه مطالعات هنر ایران و اتفاقات بعد از برگزاری نمایشگاه می‌پردازد. اشپولر، کونینگ و ولکمان، ۱۹۷۸، در مقاله‌ای با نام «شاهکارهای فرش‌های کهن شرقی در مجموعه‌های خصوصی آلمان» بعد از ذکر شمه‌ای از فعالیت‌های لسینگ، به بده اشاره کرده و بر طبقه‌بندی

و اسامی فرش‌های شرقی از دید وی می‌پردازند. طرح‌های حلزونی، قالی‌های لهستانی، فرش‌های ترنجی حیوان‌دار، قالی‌های ترنسیلوانیایی، فرش‌های ستاره‌دار اوشاک و غیره انواع اسامی مورد استفاده بده است که با روایات اشپولر و دیگران مورد بررسی قرار می‌گیرد. مؤلفان مقاله در مقایسه‌ای شیوه افته، از توجه بده به نقوشی با منشاء چینی در قیاس با نقوش ایرانی نیز سخن می‌گویند. فرانسیس، ۲۰۰۸ (۱۳۸۷ خ.)، در مقاله خود در مورد قالی‌های صفوی که به سفارش موزه هنرهای اسلامی قطر انجام شد، در مورد هشت تخته از ده تخته فرش و فرش‌پاره صفوی که موزه طی سنوات ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۵ تصاحب کرد، صحبت کرده است. وی با بررسی فرش‌ها دلایل انتساب محل بافت آن‌ها به تبریز، اصفهان، هرات، کرمان و کاشان را بازگو می‌کند. عواملی که حاصل تحقیقات وی در موارد فوق است و همینجاست که او بر ایرانی بافت بودن قالی فسطاط نیز صحه می‌گذارد.

وجه تمایز این مقاله با موارد دیگر در نگاه کلی‌گرایانه به محققین مطالعات فرش‌شناسی شرق-ایران است که با اشاره به آثار برخی از آنان به دلیل سهمی که در مطالعات پایه دانش فرش‌شناسی شرق داشته‌اند و اهمیت کار آنان در پژوهش‌های آتی انجام شده است.

۳-۱. روش‌شناسی پژوهش

مطالبی که از نظر خواننده می‌گذرد، از طریق مطالعات کتابخانه‌ای با رویکردی تاریخی به شیوه توصیفی، تألیف شده است. جامعه پژوهش فوق شامل ۲۳ تن از مؤلفین است که معیار انتخاب آنان حوزه فعالیت مشترکشان در خصوص فرش‌شناسی شرقی می‌باشد. این فهرست بر ادوار زمانی ۱۸۰۳ تا ۲۰۰۳ میلادی (۱۳۸۲-۱۱۸۲ خ.) بر مبنای تقویم زمانی زندگی این افراد دلالت دارد. این مقاله برای علاقمندان و افرادی که به مطالعه و تحقیق در مورد قالی‌های ایرانی می‌پردازند، مورد استفاده است.

۴-۱. یافته‌های پژوهش

یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد بعد از آشنایی دول اروپایی و امریکایی با فرش‌ها و قالی‌های ایرانی، علاوه بر در صدر قرار گرفتن تجارت و مجموعه‌داری فرش‌ها و قالی‌های ایرانی، انگیزه‌های مطالعاتی تحقیقاتی در مورد فرش‌های ایرانی نیز گسترش یافت. خروجی این کار تنها چاپ آثار در قالب مقاله، کتاب، کاتالوگ و غیره نبود و به موازات آن حیطه‌های دیگری از امور مرتبط با قالی ایرانی، در سراسر جهان پا گرفت و توسعه یافت.

۲. بحث و بررسی

طبق آنچه گذشت در ادامه به معرفی تعدادی از فرش‌شناسان اولیه فرش‌های شرقی با رجوع به آثار آن‌ها در حوزه فرش پرداخته می‌شود که همین نکته محور شاخص انتخاب آن‌هاست، یعنی اعتبار و روایی تألیفات آن‌ها که می‌تواند امروزه نیز مورد استفاده قرار گیرد. در عین حال، چنانچه برخی از آن‌ها طبقه‌بندی فرش‌ها را در نظر داشتند، بدان اشاره شده است. ترتیب اسامی طبق تاریخ ولادت افراد انجام شده و در بازه زمانی پیش‌آمده، اوراق فوق نمی‌تواند در ذکر نام تمامی افراد، جامعیت داشته باشد. مشخص است که سهم آلمان در تألیف کتب اولیه فرش‌ی بر دیگر کشورها پیشی می‌گیرد و منجر به شکل‌گیری و مصطلح‌شدن نام «مکتب برلین» در حوزه فرش‌شناسی می‌شود.

۱-۲. فرش‌شناسان و آثار آن‌ها

۲-۱-۱. وان گوتفرید سمپر^۳

ابتدای سده نوزدهم میلادی از اولین تاریخ‌های مربوط فرش‌شناسی در غرب به شمار می‌آید و معمار و منتقد آثار هنری، وان گوتفرید سمپر (۱۸۷۹-۱۸۰۳ میلادی؛ ۱۲۵۸-۱۸۸۲ خورشیدی) آلمانی با کتابی به نام «سبک در هنرهای فنی و زمین‌ساختی، یا زیبایی‌شناسی عملی»^۴، در این زمان با کتابش شناخته می‌شود. در نقد اثر وی باید گفت که چون تمرکز، تخصص و علاقه سمپر بر معماری است در این کتاب ۹۸۰ صفحه‌ای در فصولی از جمله در فصل سه و چهار به منسوجات و نکاتی در مورد منسوج و فرش پرداخته، لیکن از منظر بررسی تطبیقی با معماری به موضوع اشاره کرده که فارغ از اعتبار برخی مصادیق محوری تطبیق فوق، چنین قابلیت مقایسه‌ای در همه نکات مطروحه وجود ندارد، همچنین در قیاس معماری و فرش، وی با تأکید و نگاه بر فرش هند که قدمت و ویژگی‌های آن به مراتب همپای فرش ایران نیست، مطالب مورد نظر خویش را مطرح می‌کند. به همین واسطه مسایلی که در ارتباط با فرش هندی بیان شده، در همه موارد قابل تعمیم به فرش ایرانی نیست. اصل کتاب به زبان آلمانی و چاپ ۱۸۶۳ میلادی است که بعداً به انگلیسی برگردان شده است. از نکات مثبت این کتاب که قبل از اثر لسینگ نوشته شده، آن است که از اولین کتبی به شمار می‌آید که در آن به تعریف سبک و کلیات زیبایی‌شناسی با قید گرایش خاص مؤلف به معماری پرداخته شده، هرچند این کار را برای هنرهای دیگر نیز تسری داده، او به صورت فرعی به فرش و منسوج (هند) اشاره کرده. لذا اگرچه وی به بیان تعاریفی از سبک و مضامینی اولیه در خصوص زیبایی‌شناسی می‌پردازد، لیکن زیبایی‌شناسی در فرش و هنرهای دیگر را بر پایه قواعد و اصول هنر مد نظر خود یعنی معماری مطرح می‌کند. الهام از مباحث مطرح شده‌اش، در خصوص کلیات زیبایی‌شناسی، در ارتباط با زیبایی‌شناسی فرش ایران نیز از نکات مثبت کار اوست.

از آنجا که سمپر را در زمره متخصصین سبک نئورنسانس آلمان و اطریش می‌دانند، ضمن روشن ساختن مفاهیم کلاسیک ابتدایی از سبک، می‌توان از دانش نظری و میدانی (سمپر برای یادگیری معماری کلاسیک چهار سال در ایتالیا و یونان زندگی کرد) او در خصوص اهمیت رنگ در هنرهای تزئینی و معماری (Britannica, 1993, 10/628)، در مباحث سبک و رنگ‌پردازی فرش‌های ایرانی بهره گرفت. یکی از جذاب‌ترین سخنرانی‌های او در لندن «رستاخیز در معماری» است و در این مبحث به قابلیت انطباق معماری با فرش می‌پردازد که می‌تواند برای محققین فرش ایران حایز اهمیت باشد. در همین ارتباط می‌گوید چون زبان معماری جامع است، مرگ ندارد و دایم درگیر زایش جدید است. چراکه معماری طبیعی درون خود دارد و در هر زمان و مکانی با ما ارتباط برقرار می‌کند (Semper, 1954, 62). فرش نیز مانند معماری از مواد اولیه بدون شکل، اشکال و نقوش منظمی می‌سازد (ibid, 63) که از قابلیت نقش‌پردازی و لذت بصری برخوردار می‌باشد. سازه‌ای که از ابتدایی‌ترین تا پیچیده‌ترین اشکال را بر گستره‌ای شکل می‌دهد که بر حسب درجه پیچیدگی برای شکل‌گیری نیازمند تبیین محاسبات و قوانین است. به عبارت دیگر، فحوای کلام او در بعضی موارد، قابل انطباق با فرش ایرانی است.

۲-۱-۲. جورج کریستوفر مولسورث برودود^۵

اما امور نمایشگاهی از جمله نمایشگاه‌های مربوط به فرش، در دنیای امروز از اهمیت خاصی برخوردار است. نمایشگاه‌های بزرگ بین‌المللی در ابتدای شکل‌گیری به نمایشگاه‌های جهانی^۶ یا نمایشگاه‌های سرگرم‌کننده^۷ مصطلح شدند که امروزه اکسپو نامیده می‌شوند. یکی از اولین نمایشگاه‌های بزرگ اکسپو، نمایشگاه بزرگ لندن^۸ با موضوع صنایع تمامی ملل در سال ۱۸۵۱ میلادی؛ ۱۲۳۰ خورشیدی بود. در این ارتباط باید از جورج کریستوفر مولسورث^۹ بردوود (۱۸۳۲-۱۹۱۷؛ ۱۲۹۶-۱۲۱۱ خورشیدی) نام برد که به هنرهای هندی علاقمند و خود در اصل هندی بود. وی طی سنوات ۱۸۵۷ تا ۱۹۰۱ میلادی در نمایشگاه‌های بزرگ بین‌المللی، به نمایندگی کشور هند، برنامه‌ریزی می‌کرد و حضور داشت. تجربیات موفق او باعث شدند تا تألیف مقدمه و رسم طرح‌های کتابی در مورد ریشه‌شناسی نقش با توجه به ابعاد مذهبی و دینی نقوش به نام «مهاجرت نمادها»^۹، تألیف گابلت کانت دوی آل‌ویلا به او سپرده شود (URL2). این کتاب از «کتب انگشت‌شمار راجع به تاریخ هنر و فرش‌بافی» (پرهام، ۱۳۷۰/۱، ۳۴) به حساب می‌آید که بارها تجدید چاپ شده است. از آنجا که بحث اصلی کتاب فوق جابه‌جایی نقوش و نمادهای هنری می‌باشد مطالب آن برای دنبال‌کنندگان مبحث ریشه‌یابی و تحول نقوش، به‌خصوص از حیث کاربرد نقوشی واحد در فرش‌های مناطق مختلف ایران، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. لازم به توضیح است که در کتاب فوق طبقه‌بندی مشخصی در مورد چگونگی گزینش نقوش ارائه نشده است، لیکن تألیف مقدمه‌ای نسبتاً جامع برای کتاب و «توصیف دوازده نمونه از اولین فرش‌های شرقی»^{۱۰}، نکات و مسیری را که بردوود در تفسیر نمونه‌های فرش در نظر داشت، روشن می‌سازد.

۲-۱-۳. جولوس لسینگ

اما جولوس لسینگ (۱۸۴۳-۱۹۰۸؛ ۱۲۸۷-۱۲۲۲ خورشیدی) آلمانی، تاریخ‌دان هنر و اولین مدیر موزه هنرهای تزئینی برلین بود که در ۱۲۵۶ هجری خورشیدی، معادل ۱۸۷۷ میلادی، اولین کتاب خود^{۱۱} و اولین کتاب تألیفی در مورد فرش‌های شرقی به قطع سلطانی را در تاریخ مطالعات فرش‌شناسی به ثبت رسانید. کتاب که توسط موزه سلطنتی هنر و صنایع برلین منتشر شد، واجد ۵۰ تصویر از نقاشی‌های رنسانس است که فرش‌های ترکیه در آن‌ها نقش شده است. کتاب لسینگ با نام طرح فرش‌های قدیمی شرقی، عنوانی فرعی با خود داشت: «برگرفته از فرش‌های نقاشی‌های قرون ۱۵ و ۱۶ میلادی». پس بدیهی است که در این کتاب از نقاشان اولیه رنسانس همچون لوتو، هولباین، مملینگ، ون‌آیک نام برده شود. الواح رنگی همین کتاب منبع الهام هنرمندان آلمانی برای استفاده در آثارشان شد. یافتن عمر و ریشه نقوش فرش‌ها در این کتاب در درجه دوم اهمیت قرار داشت؛ چراکه بررسی این موضوع خود به تحقیقی جامع‌تر در خصوص زمان نقاشی و بازنمایی فرش‌ها در تصاویر مرتبط بود. کتاب لسینگ در عین حال که نشان می‌داد وی در دست یافتن به زنجیره ارتباط بین نقاشی و فرش نیازمند تلاش بیشتری بوده، با همکاری بده اولین تاریخ‌گذاری فرش‌ها را بر مبنای تظاهر آن‌ها در نقاشی‌ها به نشر رساند و بدین‌گونه فرش‌های نمایشگاه سال ۱۸۹۱ (۱۲۷۰ خورشیدی) وین آماده شد. برخی آثار دیگر لسینگ بنا به سال تألیف بدین قرارند: هنرها و صنایع دستی در موزه نمایشگاه جهانی وین واسموث (۱۸۷۴؛ ۱۲۵۳ خورشیدی)؛ نقوش فرش‌های قدیمی شرقی براساس تصاویر و اصل آن‌ها (چاپ ۱۸۷۷ میلادی؛ ۱۲۵۶ خورشیدی که توسط انتشارات واسموث مجدداً در

سال ۱۹۲۶ (۱۳۰۵ خورشیدی) تجدید چاپ شد و در سال ۱۸۷۹ میلادی (۱۲۵۸ خورشیدی) ترجمه انگلیسی آن توسط انتشارات ساتورن لندن به چاپ رسید؛ گزارشی از نمایشگاه پاریس (۱۸۷۸؛ ۱۲۵۷ خورشیدی) و کتاب تصویری کامل نمایشگاه هنر و صنایع دستی واسموث در ۱۸۸۸ میلادی (۱۲۶۷ خورشیدی).

۲-۱-۴. یوزف فون کارباچک

یکی از واژه‌های تقریباً پرده‌مانه و تا حدی مبهم در فرش‌شناسی شرقی، واژه «سوزن‌شیر»، «سوزن‌کرد» است. در اینجا است که نقش فردی به نام کارباچک در انتقال واژه‌های فرش‌شناسی شرق به غرب مشخص می‌شود. یوزف فون کارباچک (۱۹۱۸-۱۸۴۵؛ ۱۲۹۷-۱۲۲۴ خورشیدی) شرق‌شناسی اطریشی و مدیر کتابخانه بود که در وین درگذشت. به نوشتجات او در مطالعات هنر اسلامی و متون فرش‌شناسی استناد می‌شود. اثر مهم وی در ارتباط با هنرهای شرقی به سال ۱۸۸۱ میلادی (۱۲۶۰ خورشیدی) و به زبان آلمانی تحریر شد.^{۱۱} نام آن به فارسی عبارت است از «سوزن‌شیر، نقاشی سوزنی ایرانی»^{۱۲}. کتاب کارباچک در سال ۲۰۱۰ (۱۳۸۹ خورشیدی) در ۲۲۲ صفحه به انگلیسی و آلمانی توسط انتشارات کنسینگر تجدید چاپ شد. به نقل از او در کتابش آمده که فرش ایرانی واقعی در فارس تهیه می‌شد و بهترین نوع آن سوزن‌کرد بود. گاهی با استناد به متون قدیمی ممکن است از آن به قالی سوسنگرد هم ارجاع داده شود که نظریه پذیرفته شده‌ای نیست و بر همان استدلال و بر این پایه که «قالیافی سوسنگرد در هیچ دوران شهرت نداشته و در قرون نخستین اسلامی قلاب‌دوزی و سوزن‌کرد قرقوب و سوسنگرد از منزلت بلند برخوردار بوده» (پرهام، ۱۳۷۱، ۳۴۶/۲). مراد از این لفظ را فرش‌شناسی از جنس سوزنی و سوزن‌کرد باید دانست، نه قالی سوسنگرد (همان).

۲-۱-۵. ویلهلم فون بده^{۱۳}

در بیان تاریخ فرش‌بافی شرقی، باید از یکی از اولین محققان، ویلهلم فون بده، (۱۹۲۹-۱۸۴۵؛ ۱۳۰۸-۱۲۲۴ خورشیدی)، دکترای هنر با ۸۴ سال عمر یاد کرد، که از پیشروان مؤلفین فرش در شمار می‌آید که کار خود را با علاقمندی به بررسی نقاشی‌های رنسانس شروع کرد. در سال ۱۸۷۱ میلادی (۱۲۵۰ خورشیدی) به قصد آموزش تصدی‌گری رشته موزه‌داری به وین رفت و از دو تن از مبدعین شغل موزه‌داری فرش، آموزش گرفت. آن‌ها بده را تشویق کردند تا بیشتر درباره نقاشی‌های رنسانس تحقیق کند، چون معتقد بودند که چرخه رنگ نقاشان ایتالیایی و آلمانی در آثارشان بیشتر از قالی‌های شرقی نشأت گرفته است. بده در حین به کار گرفتن نصایح آن دو، طی انجام وظایف شغلی برای مدت بیست سال به جمع‌آوری مجسمه و نقاشی برای گالری موزه سلطنتی برلین پرداخت. در کنار آن به بررسی و خرید فرش‌های عتیقه مبادرت ورزید و با خریداری فرش از ایتالیا، به دنیای تجارت فرش پا نهاد و ثروتی اندوخت. تنها هم‌صحبت کاری او لسینگ، مدیر وقت تجاری موزه برلین بود. رمز موفقیت وی را در سرپوشی آموخته‌هایش می‌دانند. تحت این شرایط است که بده ضمن شناخت لسینگ و اطلاع از نظرات او، به فروش فرش‌های خود به موزه برلین مبادرت می‌ورزد (Farnham, 2007, 81). بده در ۱۸۹۲؛ ۱۲۷۱ خورشیدی مقاله کوتاهی درباره نمایشگاه وین می‌نویسد و اهمیت نوشته‌های وی در مطالعات شرق‌شناسی فرش در شکل‌گیری

مکتب برلین بر پایه نظریات بسط یافته اوست. همین مقاله سال ۱۸۹۲ در سال ۱۹۰۴؛ ۱۲۸۳ خورشیدی با انجام اصلاحات و عنوان «فرش‌های عتیقه ایرانی، بررسی تاریخ فرش‌بافی ایرانی» به چاپ دوم رسید.

بعد از آن به تألیف مقاله دو قسمتی دیگری در مورد فرش‌های شرقی اقدام کرد و دو سال بعد از آن نیز کتابی از پژوهش‌های بده با نام «قالی‌های خاور نزدیک» چاپ شد. این کارهای پژوهشی امروزه با ارزش و جزء منابع استاندارد فرش‌های کلاسیک به شمار می‌آیند. در حین برگزاری نمایشگاه وین افرادی که پیشه آن‌ها بیشتر تجارت بود، با آرای بده آشنا شدند. در اصل اینجا بود که راز بده برافتاد و وی تجربیات اندوخته بیست ساله‌اش را در همان کتاب *قالی‌های خاور نزدیک* آماده کرد و در سال ۱۹۰۱ میلادی (۱۲۸۰ خورشیدی) آن را به چاپ رساند و از مقالات فوق در تألیف کتابش استفاده کرد. «این کتاب طی سنوات ۱۹۱۴ و ۱۹۲۲ (۱۳۰۱-۱۲۹۳ خ.)، تجدید چاپ شد و در سال ۱۹۵۵ (۱۳۳۴ خ.) به چاپ چهارم رسید و ترجمه انگلیسی آن به سال ۱۹۵۸ (۱۳۳۷ خ.) انتشار یافت. وی بر مبنای تجربیات عملی خود در مورد فرش‌های خریداری شده و گفتگوهایش با تجار و مجموعه‌داران فرش کتابش را تألیف کرد. بده کارشناس ماهر در مورد تصاویر و نقاشی‌های اروپایی و تاریخ‌نگاری آن‌ها بود، مبنایی که تا امروز روایی دارد» (Erdmann, 1970, 36). بده بعد از انتشار کتابش با همکاری کونل در ۱۹۰۱ میلادی، طی سنوات ۱۸۹۶ تا ۱۹۰۴ (۱۲۸۳-۱۲۷۵ خ.) سرپرست موزه جدید کایسر فردریخ و در سال ۱۹۰۵ مدیر موزه‌های سلطنتی برلین شد. با تلاش او در زمان تصدی‌گری موزه، بیش از ۵۰۰ نشریه دایر شد که سه عنوان از آن‌ها مجلات فرش‌های بودند. همین‌جا لازم است تا به تاریخ چاپ اولین مجلات فرش‌های توجه کنیم. وی خود اعتراف می‌کند که هیچ وقت فکر نمی‌کرده فرش‌ها تا این اندازه ارزش تاریخی داشته باشند. بده از اولین افرادی است که نقوش و طرح‌های فرش‌ها را دسته‌بندی کرد و ضمن طبقه‌بندی فرش‌هایی حتی از زمان صفویه که خود آن‌ها را به‌خصوص از ونیز خریده بود، با کمک از نقاشی‌های اروپایی شروع به تاریخ‌گذاری فرش‌ها کرد. در مقاله سال ۱۸۹۲ خود سعی داشت تا تمرکز تحقیقات خود را در مورد توسعه فرش‌بافی در شرق، طراحی، سن، منشاء فرش‌ها و طرح‌های مختلف آن‌ها نشان دهد. وی باور داشت که راهی برای طبقه‌بندی طرح‌ها و نقوش فرش‌ها وجود دارد و آن نیست مگر پیوند و آمیزش تولیدات فرش در نقاشی‌ها و بررسی تطبیقی آن‌ها با فرش‌های حاضر؛ ضمن آن‌که اذعان داشت نامی در طبقه‌بندی او از قلم نیفتاده و اسامی همان است که در اروپا و آمریکا رواج دارد (Bode & Kuhnel, 1958, 18).

مبنای تقسیم‌بندی و طبقه‌بندی بده از فرش‌ها بر پایه ترکیب‌بندی و تزیینات فرش‌ها بود. برای اولین بار او بود که اسم‌هایی مثل پرتقالی^{۱۴}، باغی، گلدانی، مدالیون (ترنجی)، درختی، حیواندار یا حیوانی روی فرش‌ها گذاشت. او مثل ریگل تلاش کرد تا فرش‌ها را برآمده از فرهنگی بداند که از آن آمده‌اند. مثلاً وقتی از فرش ابریشمی و سلطنتی شکارگاه در نمایشگاه وین حرف می‌زد، شیوه کار را با مینیاتورهای ایرانی همان زمان مقایسه می‌کرد. ریگل علاقه‌ای به پیدا کردن محل بافت فرش‌ها نداشت و فقط نام کشور را مشخص می‌کرد. اسامی دیگری برای فرش‌ها نیز به صورت آزمایشی توسط بده در کتابش به چاپ رسید، «اصطلاحات دیگری نظیر هولبین، اژدها، هلندی، مرغی، لهستانی، دمشقی، ترنجی» (Erdmann, 1970, 37). با طبقه‌بندی تاریخی فرش‌ها توسط بده و با همکاری لسینگ

بود که ۴۲۹ تخته قالی (۱۲۹ تخته عتیقه) برای عرضه در نمایشگاه وین در سال ۱۲۷۰ خورشیدی (۱۸۹۱ میلادی) آماده شد.

۲-۱-۶. کاسپر پردن کلارک^{۱۵}

اما نوشتن و آماده کردن اولین کاتالوگ‌های فرش هم، بخش مهم دیگری در بررسی مطالعات فرش‌شناسی شرق به شمار می‌آید و در همین ارتباط است که جا دارد از کاسپر پردن کلارک انگلیسی، ۱۹۱۱-۱۸۴۶؛ ۱۲۹۰-۱۲۲۵ خورشیدی، موزه‌دار موزه ویکتوریا آلبرت لندن طی سنوات ۱۹۰۵ تا ۱۹۱۰ میلادی (۱۲۸۹-۱۲۸۴ خورشیدی) نام برده شود. کلارک در سال ۱۸۹۲ میلادی؛ ۱۲۷۱ خورشیدی همزمان با تصدی‌گری موزه، به شغل «مراقب کل آثار هنری موزه کنسینگتون» گماشته شد (arthistorians.info, URL5) و در همان سال با همکاری ریگل و بده، کاتالوگ فرش‌های آسیای جنوبی را نشر داد. او به قصد خرید آثار هنری متفاوت به کشورهای نظیر ایران، ترکیه، سوریه، یونان، اسپانیا، ایتالیا و آلمان سفرهای زیادی کرد. کلارک دستی در ویرایش مقالاتی داشت که توسط متخصصین تحریر می‌شد. از جمله ویرایش مقدمه کتاب وین، در بخشی که تألیف سیدنی چرچیل بود.

۲-۱-۷. سیدنی چرچیل^{۱۶}

سیدنی جان الکساندر چرچیل، ۱۹۲۱-۱۸۶۲؛ (۱۳۰۰-۱۲۴۱ خورشیدی) دیپلمات انگلیسی مأمور به تحقیق درباره فرش‌های ایلپاتی در سال ۱۸۹۲ معادل ۱۲۷۱ خورشیدی، انواع دستبافته‌ها و شیوه‌های کاربرد آن‌ها را شناسایی و گروه‌بندی کرد. تا بیش از دو دهه (پیش از مارتین) نوشته‌های چرچیل در صدر بود. چرچیل در زمره افرادی قرار داشت که به معرفی فرش‌های عشایری اهتمام ورزید. نوشته‌های وی به همراه نوشته‌های ریگل و کافمن از ارزش تاریخی برخوردارند. کلارک ویرایش مقدمه‌ای را که اردمان در مورد شیوه‌ها و اقسام بافت و مواد اولیه نوشته و در آن انواع فرش‌ها را شناسایی و گروه‌بندی کرده بود، نیز برعهده گرفت.

۲-۱-۸. آلويس ریگل^{۱۷}

در ادامه بحث تألیف کاتالوگ‌های قالی‌ها و فرش‌های شرقی است که باید از آلويس ریگل (۱۸۵۸-۱۹۰۵؛ ۱۲۸۴-۱۲۳۷ خورشیدی) اتریشی، دکترای تاریخ هنر از وین، پیرو مکتب وین، متصدی بخش منسوجات موزه هنر و صنعت اتریش نام برد که به بررسی فرش‌های عتیقه از منظر تاریخی علاقمند بود. در واقع، اهمیت تحقیقات و نوشته‌های او منجر به سفارش کاتالوگ نمایشگاه وین به وی شد. «آرای او بیشتر بر منظر تئوری‌پردازی موضوعی استوار بود» (Erdmann, 1970, 36). انتشار کاتالوگ ریگل به نوبه خود به خروجی بزرگ‌تری انجامید که چاپ کتاب لایپزیگ در ۱۸۹۱ میلادی؛ ۱۲۷۰ خورشیدی بود. ریگل دستی هم در تألیف کتاب سه جلدی نمایشگاه وین، در شرح و تجزیه تحلیل فرش‌ها به همراه کارل کافمن داشت. هرچند افراد دیگری همچون فون‌اسکالا و جرج بردوود نیز برای این کتاب مطلب تهیه کردند. ریگل علاوه بر تألیف در حوزه فرش، به موضوعات دیگری همچون تاریخ تزئین علاقمند بود و در مورد آن‌ها کتاب نوشت.

۲-۱-۹. ژوزف استروزیگوسکی^{۱۸}

جا دارد به اولین آرای افرادی نیز اشاره کنیم که در تاریخ فرش‌شناسی شرق سهم قابل توجهی در انتساب ریشه‌های قالی‌بافی به ترک‌های آسیای میانه داشتند. ژوزف استروزیگوسکی (۱۹۴۱-۱۸۶۲ میلادی؛ ۱۳۲۰-۱۲۴۰ خورشیدی) تاریخ‌دان لهستانی تباری بود که در اطیش درگذشت و ۷۹ سال عمر کرد. او نظریاتی در مورد تأثیر هنر خاور نزدیک بر هنر اروپا داشت، از آن جمله بود «تأثیر معماری ارمنیایی مسیحی اولیه بر معماری ابتدای قرون وسطای اروپا» که نام یکی از کتاب‌های اوست. وی روی هم‌رفته ماحصل آرای خود را در چندین جلد کتاب^{۱۹} و مقالاتی متعدد در خصوص هنر بیزانسی و هنر اسلامی عرضه داشت و به عضویت مکتب تاریخ هنر وین درآمد. هرچند بیشتر به هنر ارمنی، اسلاوی و اسکاندیناوی تمایل داشت. استروزیگوسکی در ایجاد هنر اسلامی سهم و طرفدار افراطی مکتب آلمان^{۲۰} بود. در یکی از کتاب‌هایش به نام «آلتای، ایران و مهاجرت عظیم»^{۲۱}، اختراع قالی را کار کوچروان ترک‌زبان آسیای میانه دانسته (مکتب تورکوفیل) و از این روی مرشد اول مکتب فرش‌شناسی^{۲۲} به حساب می‌آید. فردی مانند کورت اردمان پنج دهه بعد از او، بر همان مبنا نظراتش را در مورد ریشه قالیبافی مطرح کرد.

۲-۱-۱۰. ژان کیمبرلی مامفورد^{۲۳}

مامفورد (۱۹۲۶-۱۸۶۳؛ ۱۳۰۵-۱۲۴۲) امریکایی ۶۳ سال عمر و سه کتاب تألیف^{۲۴} کرد. در یکی از کتاب‌هایش با نام فرش‌های شرقی (تألیف ۱۲۷۹ خورشیدی) اظهار می‌دارد که طبقه‌بندی فرش‌ها باید به گونه‌ای باشد که انواع اصلی فرش‌های شرقی را دربرگیرد و بتواند از حیث کیفیت معمول فرش‌ها، ظاهر، رنگ، طرح، بافت و کارآیی هر یک از آن‌ها ایده واضح و جامعی در فکر خواننده ایجاد کند. در ارتباط با مبحث طبقه‌بندی فرش‌ها ادامه می‌دهد که اطلاعات ناکافی خریدار و فروشنده در مورد اسامی فرش‌ها، می‌تواند یکی از دلایل جابه‌جایی نام طرح‌ها باشد که تا به امروز باقی مانده است. همین نقصان دانش لازم باعث شده تا برخی فروشندگان فرش مطابق ذائقه و سلیقه خریدار و در جهت معرفی و بازاریابی فرش‌های خود، برخی اسامی را به فرش‌ها اضافه کنند (Mumford, 1914, 110). بسیاری از این اسم‌ها اسامی شهرها یا استان‌های تولید هستند تا وقتی فرش به مراکز تجاری برده می‌شود، اسمی برای نامیدن آن وجود داشته باشد. اما تجار ایرانی که از ترک‌ها سفارش می‌گرفتند، اغلب نمی‌دانستند آن‌ها چه می‌خواهند؛ چون نام‌هایی که ترک‌ها برای فرش‌ها به کار می‌بردند، با نوع استفاده فرش‌ها در محل تولید و بازار انطباق نداشت. پس لازم بود تا برای برخی از اسامی، معادل و جایگزینی انتخاب شود. لیکن در این خصوص نیز اسامی محلی فرش‌ها، بر اشتباهات طبقه‌بندی آن‌ها می‌افزود. تحت چنین شرایطی اسامی تجاری فرش‌ها مورد استفاده قرار گرفت. بیشترین توصیفات انجام شده بر مبنای طرح و رنگ بود. با فرآیندی قیاسی یا استنتاجی سعی شد تا هر فرشی از جزء به کل در طبقه، گروه، نوع و گونه درست خود قرار بگیرد.

خصوصیت ممتاز کار مامفورد این است که در جدولی که برای فروش فرش‌های خود تهیه کرد، جزئیات بافت مثل نوع گره، مواد اولیه تار، پود و پرز، بلندی خامه، تعداد گره در هر ۲/۵ سانتی‌متر، اندازه‌های طولی و عرضی، و دیگر موارد مربوط را در یک ستون نهاد. مسئله‌ای که اطلاعات شناسنامه‌ای فرش را برای فرآیند ارزیابی تسهیل می‌کرد. این گونه بود که وی در جدول فرش‌های شرقی فروشی خود، محل تولید (همچون قفقاز، ترکیه، ایران و ترکمن) را ذکر می‌کند یا حتی دلیل قرار ندادن منطقه‌ای دیگر را در جدول خود فاش می‌سازد؛ چنان‌که می‌گوید چون تولیدات

فرش هند اصل نیست، مبنای بازاری دارد و در جزییات شبیه هم است؛ پس از قرارداد نام هند در جدول خود پرهیز کرده است (Mumford, 1914, 101).

۲-۱-۱۱. فردریک زاره^{۲۴}

آنچه باعث شد تا مکتب برلین - آلمان به عنوان مرکز تاریخ هنر دنیا در زمان خود معرفی شود، ارائه آرا و نوشته‌های مرتبط با تاریخ هنر و نیز تاریخ هنر اسلامی به دنیا بود. از همین روی است که فردریک زاره (۱۹۴۵-۱۸۶۵؛ ۱۳۲۴-۱۲۴۴ خورشیدی) در زمره افرادی قرار می‌گیرد که از جمله بانیان و پایه‌گذاران تاریخ هنر محسوب می‌شود. زاره که تحصیل کرده رشته تاریخ هنر و مجموعه‌دار بود، به مدت ۲۷ سال (۱۹۰۴-۱۹۳۱؛ ۱۳۱۰-۱۲۸۳ خورشیدی) مدیریت موزه هنرهای اسلامی برلین را در دست داشت. سازماندهی نمایشگاه ۱۹۱۰ مونیخ؛ ۱۲۸۹ خورشیدی از تجربیات وی بود. آشنایی زاره و بده منجر به همکاری آن دو و در نهایت، معرفی برلین به عنوان مرکز تاریخ هنر دنیا شد.

زاره برای اولین بار تحقیقات میدانی خود را درباره فرش‌های شرقی با سفر به آناتولی در سال ۱۸۹۵ (۱۲۷۴ خورشیدی) شروع کرد و متعاقب آن در سال ۱۸۹۹ (۱۲۸۸ خورشیدی) با تجهیزات کامل به سفر و پژوهش درباره فرش‌های شرقی در ایران، قفقاز، آسیای مرکزی و ترکیه پرداخت. او طی سنوات ۱۹۰۷ و ۱۹۰۸ به همراه هرتسفلد به سوریه و میان‌رودان سفر کرد. زاره به پشتوانه حمایت بده از حدود سال ۱۹۰۴ تا ۱۹۲۱ (۱۳۰۰-۱۲۸۳ خورشیدی) به عنوان مدیر موزه کایسر فردریک خدمت کرد و به همین واسطه، اشیای وافر موزه‌ای را جمع آورد. او در زمان کساد شرایط زندگی اجتماعی ناشی از جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴؛ ۱۲۹۷-۱۲۹۳ خورشیدی) ۷۰۰ شیء موزه‌ای مجموعه خویش را به موزه اهدا کرد^{۲۵} که چندین تخته فرش را نیز شامل می‌شد و بعدها در بمباران سال ۱۹۴۵ (۱۳۲۴ خورشیدی) تعدادی از این اشیاء، از جمله قالی‌هایی نفیس، از بین رفت. زاره نمایشگاه هنرهای محمدی مونیخ را در سال ۱۹۱۰ م. (۱۲۸۹ خورشیدی) که اولین نمایشگاه بزرگ هنرهای اسلامی در آلمان محسوب می‌شد، با همکاری فردریش مارتین که حامی زاره بود، برگزار کرد. در این نمایشگاه متجاوز از ۳۰۰۰ اثر موزه‌ای به نمایش درآمد. خروجی نمایشگاه فوق کتاب ارزشمندی را در زمان خود به بار آورد که با همکاری فردریش مارتین در خصوص آثار عرضه شده در همین نمایشگاه تألیف شد. کتابی به زبان آلمانی و در سه جلد که در سال ۱۹۱۱ (۱۲۹۰ خورشیدی) در آلمان به چاپ رسید و بخش دوم جلد اول آن به نمونه‌های فرش اختصاص داشت، مجموعه تصاویری از فرش‌های ایران، ترکیه، هند، مراکش و اسپانیا به تعداد ۴۷ تصویر از لوح ۴۲ تا لوح ۸۸ به همراه توصیف نمونه‌ها و توضیح مطالبی در شرح فرش‌ها. بدعتی که تفسیر و تجزیه تحلیل نمونه فرش‌های دنیا بر آن الگو، دوام یافت. زاره با مساعدت ترنکوالد کتاب دیگری در مورد فرش‌های عتیقه شرقی^{۲۶} نوشت که به سال ۱۹۲۹ (۱۳۰۸ خورشیدی) در وین به چاپ رسید.

۲-۱-۱۲. فردریک رابرت مارتین^{۲۷}

این فردریک رابرت مارتین سوئدی (۱۸۶۸-۱۹۳۳؛ ۱۳۱۲-۱۲۴۷ خورشیدی) بود که به گاه‌شماری فرش‌ها نه تنها فرش‌های صفوی، بلکه فرش‌های دوران اسلامی پرداخت. مارتین اولین فردی است که در کتاب تاریخ فرش‌های

شرقی خود، ریشه فرش‌های بافته شده را مربوط به دربار صفوی می‌دانست. وی به زبان‌های زیادی آشنایی و تسلط داشت. مارتین در وهله اول خود را تاجر و ماجراجوی فرش و در مرتبه دوم محقق فرش به شمار می‌آورد. او بیشتر عمر خود را در خانه و نه در کتابخانه گذراند (Farnham, 2007, 84). از مارتین دو کتاب باقی مانده است.^{۲۸}

کتاب تاریخ فرش مارتین در زمره اولین کتبی قرار دارد که اطلاعات اولیه‌ای از شرح زیبایی‌شناسی علمی فرش‌های شرقی به دست می‌دهد. همچنین است بحثی که وی در خصوص تاریخ ورود نقشمایه‌های چینی به هنر و قالی ایران ارائه می‌دهد (Martin, 1908, 14). وی با معرفی فرش‌های هرات این موضوع را بسط می‌دهد که بسیاری از فرش‌های هرات و دیگر شهرها از طریق همین شهر به هند منتقل می‌شد و بخش عظیمی از قالی‌های هند را کرمان، خوزستان و نواحی مرکزی ایران تأمین می‌کرد. اسناد شرکت گردلر به ریاست رابرت بل در سال ۱۶۳۴ میلادی (۱۰۱۳ خورشیدی) که البته وی ریاست شرکت هند شرقی را نیز بر عهده داشته، راه واردات فرش‌های ایران را به هند از طریق هرات مشخص می‌کند (Martin, 1908, 40). نظرات صریح مارتین در مورد تأثیری که ترکیه در قالی‌بافی از ایرانیان گرفته است، نیز حایز اهمیت است. او اذعان می‌دارد که طی جنگ سلطان سلیم اول با ایران در سال ۱۵۱۴ میلادی (۸۹۳ خورشیدی) است که هنرمندان ایرانی رشته قالیبافی نیز به ترکیه کوچانده می‌شوند و تأکید او بر سده هفدهم میلادی، مقارن است با آغاز واردات فرش‌های ایرانی به ترکیه و مصطلح شدن نام «فرش‌های ترکی» (ibid, 44). نامی که استفاده از آن به سرعت توسط تجار و مؤلفین فرش‌های شرقی رواج یافت. کتاب مارتین در خصوص فرش، واجد تصویر است و تصاویر بسیاری از این قالی‌ها، متعلق به مجموعه کارل رابرت لام (Carl Robert Lamm, 1856-1938) بود که مارتین در کتابش مورد استفاده قرار داد.

۲-۱-۱۳. کارل یوآن لام^{۲۹}

اهمیت کارل لام پدر در مبحث فرش‌شناسان غربی بیش از کارل یوآن لام (۱۹۰۲-۱۹۸۱؛ ۱۳۶۰-۱۲۸۱ خورشیدی) سوئدی است که با دیدن مجموعه‌های هنری پدرش (مشمول بر نقاشی، تاپستری، اشیایی از هنر اسلامی و فرش‌های شرقی) به کار مجموعه‌داری و آثار هنری علاقمند شد. کارل لام در سال ۱۹۱۰ میلادی اشیایی موزه‌ای به همراه چندین تخته قالی شرقی برای عرضه به «نمایشگاه شاهکارهای هنر محمدی» ارائه کرد. قلعه ناس‌بی^{۳۰} که نام آن در متون مربوط به فرش تکرار می‌شود، در اصل محلی است که پدر یوآن لام برای نشان‌دادن مجموعه‌هایش در اختیار می‌گیرد. کارل لام با زاره و کونل در ارتباط بود و سفرهای بسیاری به مناطق مختلف برای جمع‌آوری اشیای عتیقه و فروش آن‌ها به مجموعه‌داران و موزه‌های دنیا انجام داد. یکی از رموز موفقیت یوآن لام دانستن زبان‌های بسیاری بود که در پی‌گیری کار پدرش و سفر به مناطق مختلف مؤثر بود. او علاوه بر زبان مادری به آلمانی، فرانسه، انگلیسی، عربی مسلط و به زبان‌های ترکی، ایتالیایی، اسپانیایی، پرتغالی، روسی و عبری آشنا بود. در سفرش به قاهره بیش از ۴۰۰۰ قطعه شیشه مینایی از فسطاط به دست آورد که اکنون در موزه مدیترانه در استکهلم نگهداری می‌شوند (Kroger, 2023, 1-6). لام کاتالوگ‌های بسیار و واجد تصویر از مجموعه‌های هنری خویش به چاپ رساند.

۲-۱-۱۴. آلبرت فرانک کندریک^{۳۱}

در اینجا باید از فرد دیگری نام برد که نقش مؤثری در تهیه کاتالوگ منسوجات محمدی در عصر میانه داشت. این کاتالوگ به تاریخ ۱۹۲۴ میلادی (۱۳۰۳ خورشیدی) توسط موزه ویکتوریا آلبرت لندن، به چاپ رسید. وی، آلبرت فرانک کندریک (۱۸۷۲-۱۹۵۴؛ ۱۳۳۳-۱۲۵۱ خورشیدی) تاریخدان منسوج و مراقب بخش منسوجات موزه ویکتوریا آلبرت لندن از سال ۱۸۹۷ تا ۱۹۲۴ (۱۳۰۳-۱۲۷۶ خورشیدی) بود. آوازه او به عنوان متخصص منسوجات و قالی و فرش، منجر به شروع تألیف وی در موارد فوق شد، هرچند با نوشتن درباره رودوزی‌ها و منسوجات چینی شروع کرد. از کتاب سه جلدی او در سال ۱۹۲۰ (۱۲۹۹ خورشیدی) به نام «کاتالوگ منسوجات خاکی مدفون در مصر»، به عنوان مهم‌ترین اثرش یاد می‌شود (TRC, Textile Research Centre, URL3). کندریک با همکاری تاترسال (۱۸۷۷-۱۹۵۷؛ ۱۳۳۶-۱۲۵۶ خورشیدی)، در سال ۱۹۲۲ (۱۳۰۱ خورشیدی) کتابی به نام «قالی‌های دستبافت شرقی و اروپایی» در دو جلد منتشر کرد و طی دیگر سنوات، کتب دیگر خود را به رشته تحریر درآورد.^{۳۲}

۱-۲-۱۵. جورج هی‌یوات مایرز^{۳۳}

یکی دیگر از اتفاقات مهم و تأثیرگذار مربوط به فرش‌های شرقی، احداث موزه‌هایی برای به نمایش گذاشتن فرش‌ها و قالی‌هاست. تأسیس موزه منسوجات واشنگتن دی‌سی در سال ۱۹۲۵ (۱۳۰۴ خورشیدی) از بزرگ‌ترین کارهای جورج هی‌یوات مایرز (۱۸۷۵-۱۹۵۷؛ ۱۳۳۶-۱۲۵۴ خورشیدی) تاجر امریکایی و مجموعه‌دار منسوجات و قالی‌های ایرانی بود. او منسوجات و فرش را شاخه‌ای مستقل از هنرهای زیبا قلمداد می‌کرد و در تجارت قالی‌های شرقی زیرک و توانمند بود. در عین حال، از مشاوره با سرشناسان هم‌عصر خود نظیر پوپ برای پیشبرد مجموعه‌داری خویش به‌خصوص در حوزه قالی بهره می‌برد. شعارش چنین بود که باید برای تجارت موفق در هنر-قالی استقلال داشت و به خود متکی بود. در زمان تأسیس موزه ۴۶ قالی ایرانی در مجموعه خود داشت. در خلال زمان مدیریت موزه از قالی‌های ساسانی و سلجوقی گرفته تا قالی‌های صفوی و قاجار را برای موزه خریداری کرد، به گونه‌ای که در زمان فوتش تعداد منسوجات ایرانی موزه به ۴۴۵ قطعه (اکنون ۷۰۴ قطعه) افزایش یافت و موزه ۹۳ تخته قالی ایرانی (اکنون ۳۴۵ تخته) در تصاحب خود داشت. مایرز در سال ۱۹۲۶ میلادی (۱۳۰۵ خورشیدی) نمایشگاهی به نام اولین قالی‌های شرقی ایران، آسیای صغیر، قفقاز، مصر و اسپانیا^{۳۴} را در باشگاه هنری شیکاگو، برپا کرد. با استفاده از دانش تحریر شده از وی در خصوص منسوجات و قالی‌های صفوی و قاجار کاتالوگ نمایشگاه «بافته از روح، رشته از دل»^{۳۵} به همت کارول بایر^{۳۶} توسط موزه منسوجات واشنگتن دی‌سی در سال ۱۹۸۸ (۱۳۶۷ خورشیدی) تدوین شد. کاتالوگ فوق به کتابی تبدیل شد که از جمله کتب مربوط به پیشرفت مردم ایران در حوزه منسوجات، تأثیر آن‌ها بر تجارت بین‌الملل، اقتصاد و فضای فرهنگی ایران در عصر صفویه و قاجار می‌باشد. بعد از فوت مایرز، سیاست موزه منسوجات واشنگتن دی‌سی به جمع‌آوری منسوجات^{۳۷}، فرش‌ها و قالی‌های عشایری، روستایی و شهری تغییر یافت و نمود آن در مجموعه‌های خصوصی دهه ۱۹۶۰ میلادی (۱۳۳۹ خورشیدی) دیده می‌شد. مایرز فردی بود که به انجام تحقیق و مطالعه بر مجموعه‌های موزه‌ای توجه داشت و قدم‌های قابل توجهی در این خصوص برداشت (Krody, 2023, online Encyclopedia Iranica, URL4).

۱-۲-۱۶. آرتور اپهام پوپ^{۳۸}

شروع رویکرد نقادانه نسبت به مطالعات فرش‌شناسی غرب، دریافت ارزش بافته‌ها و هنرهای غیر غربی در زندگی مردم غرب و متعاقب آن، استفاده از فرش‌ها و قالی‌های شرقی-ایرانی همچون بخشی از فرهنگ مصرفی مردم در غرب پیش از سده ۱۹ میلادی، از نتایج فعالیت‌های آرتوراپهام پوپ (۱۹۶۹-۱۸۸۱؛ ۱۳۴۸-۱۲۶۰ خورشیدی) به شمار می‌آید که با چاپ اثر ماندگار او، «بررسی هنر ایران» (۹-۱۹۳۸؛ ۱۳۱۸-۱۳۱۷ خورشیدی)، در شش جلد و چاپ دانشگاه آکسفورد، وی را در زمره پیشگامان مطالعات هنر ایران در غرب قرار داد. اولین پیشرفت شغلی او با نمایشگاه بین‌المللی هنر ایران در لندن به دست آمد که در سال ۱۹۳۱؛ ۱۳۱۰ خورشیدی برگزار شد (Kadoi, 2012, 2). وی به همراه همسر دومش فیلیس اکرم، طی سنوات ۱۹۲۹ تا ۱۹۳۹ میلادی (۱۳۱۸-۱۳۰۸ خورشیدی)، ۱۰۰۰۰ آرشیو عکس از بناهای یادبود ایران تهیه کرد. یکی دیگر از کارهای بزرگی که وی بانی انجام آن بود، برگزاری نمایشگاه شش هزار سال هنر ایران در سال ۱۹۴۰ میلادی (۱۳۱۹ خورشیدی) با ۲۸۰۰ شیء نمایشگاهی بود که کاتالوگ آن در ۳۵۰ صفحه نشر یافت.^{۳۹}

۲-۱-۱۷. ارنست کونل^{۴۰}

موضوع تجدید چاپ همراه با اصلاحات کتب فرش و هنری قبلی و همچنین بررسی تطبیقی آثار هنری که در حال حاضر بخش مهمی از تحقیقات هنری ایران را به خود اختصاص می‌دهد، با ارنست کونل (۱۹۶۴-۱۸۸۲؛ ۱۳۴۳-۱۲۶۱ خورشیدی) آلمانی‌تبار و تاریخ‌دان هنر-اسلامی نمود بیشتری یافت. وی درباره هنر اسلامی و هنر قبطی با تأکید بر منسوجات آن‌ها، به انجام مطالعه تطبیقی اقدام کرد و طی سنوات ۱۹۳۱ تا ۱۹۵۱ (۱۳۳۰-۱۳۱۰ خورشیدی) سمت مدیریت موزه اسلامی برلین را که بده مؤسس آن بود، پذیرفت. کتاب هنر اسلامی وی در ایران شناخته شده است. این کونل بود که کتاب‌های بده را با تجدید نظر و اصلاح به چاپ مجدد رساند.

۲-۱-۱۸. چارلز گرنت الیس^{۴۱}

بعد از آن‌که کونل به تجدید چاپ کتب بده همت گمارد، متعاقباً چارلز گرنت الیس با شروع سال ۱۹۵۸ میلادی (۱۳۳۷ خورشیدی) کتاب‌های کونل را با تجدید نظر، اصلاح و ترجمه آلمانی به انگلیسی چاپ کرد. هرچند جا دارد گفته شود که الیس همراه با کورت اردمان، دنباله‌روی آرای پان‌تورکیسم ریچارد اتینگهاوزن و موریس دیماندر مورد فرش‌های شرقی بود. غیر قابل قبول بودن این آرا بعدها با مطالعات برخی محققین همچون لوییس مکی (نک به Hali, 1989, 4/16)، جان مایلز (مایلز رد قالیچه مخزون در آرشیو یکی از کلیساهای اسپانیا را پیدا کرد و با استفاده از آن، ایرانی و صفوی بودن دستبافته‌های گروه سالتینگ را اثبات کرد؛ نک به پی‌نوشت ۲۶۶۸/۵ از س. پرهام در پوپ، ۱۳۸۷، ۱۵/۱۰۲) و مایکل فرانسس (نک به Franes, 2008, 155/73) اثبات شد.

۲-۱-۱۹. هانریش یاکوبی^{۴۲}

تألیف فرهنگ‌های فرش و قالی و آشنایی با واژه‌ها و اصطلاحات فرش‌های شرقی نیز کاری است که بدعت آن توسط محققین غربی نهاده شده است. هرچند هانریش یاکوبی آلمانی (۱۹۶۴-۱۸۸۹؛ ۱۳۴۳-۱۲۶۸ خورشیدی) با ۷۵ سال عمر، بیشتر به عنوان جواهرشناس مطرح است، لیکن در حوزه فرش دستبافت مؤلف کتابی^{۴۳} به نام «چگونگی آشنایی با فرش‌ها و قالی‌های شرقی» با تصاویر سیاه و سفید است که به او سفارش داده شده بود. این

کتاب از اولین فرهنگ‌های توصیفی اصطلاحات فرش‌های شرقی می‌باشد که سابقه استفاده از برخی واژه‌ها در متون و کتب فرش و امروزی ایرانی بدان بازمی‌گردد و به طور مثال می‌توان به تعریف واژه اوشک یا همان عشاق (Yacoby, 1949, 106)؛ ترکی یا اسپارتا؛ اسکی (Ibid, 54)؛ طرح اشکالی (Ibid, 28) اشاره کرد.

۲-۱-۲. موريس سون ديمانند^{۴۴}

در خصوص طبقه‌بندی فرش‌های شرقی، نظرات پان‌ترکیسم ریشه قالیبافی و به خصوص تغییر شیوه طراحی از هندسی به گردان در عصر تیموری باید از موريس سون ديمانند (۱۸۹۲-۱۹۸۶؛ ۱۳۶۵-۱۲۷۱ خورشیدی) اطریشی نام برد که با عنوان تز «تپستری قبطی»، به دریافت دکتری تاریخ هنر نایل شد. او تحت نظر استروزیگوسکی در وین آموزش دید و در دهه چهارم زندگی خود به سمت متصدی بخش خاور نزدیک موزه متروپولیتن نیویورک دست یافت. نوشته‌های متعددی از او برجای مانده که مرقع تصویری «میناتورهای ایرانی»، به سفارش موزه با ۲۸ صفحه و ده تصویر نمونه‌ای از آن‌هاست که در سال ۱۹۷۰ میلادی (۱۳۴۹ خورشیدی) به چاپ رسید. از او آثار متفاوتی نیز در خصوص تاریخ فرش‌بافی بر جای مانده، کتاب‌هایی همچون راهنمای هنرهای تزئینی محمدی،^{۴۵} ۱۹۳۰ (۱۳۰۹ خورشیدی)؛ راهنمای نمایشگاه فرش‌ها و منسوجات شرقی (۱۹۳۵)^{۴۶} (۱۳۱۴ خورشیدی)؛ مجموعه فرش‌های شرقی بنیاد کورکیان در سال ۱۹۶۶^{۴۷} (۱۳۴۵ خورشیدی)، مقدمه‌ای برای کاتالوگ فرش‌های روستایی عشایری آسیا در سال ۱۹۶۷ میلادی؛ ۱۳۴۶ خورشیدی^{۴۸} (URL1). نام ديمانند در فهرست افرادی که در خصوص فرش‌های نمازی تألیف داشته‌اند، قرار می‌گیرد. کتاب قالی‌های نمازی وی با همکاری ریچارد اتینگهاوزن بعدها به چاپ رسید. ديمانند در مورد ریشه‌یابی فرش‌های شرقی تابع اردمان و پان‌تورکیسم بوده و جانبداری یک‌سویه‌ای در این بحث داشت، چنان‌که در کتاب «راهنمای هنرهای محمدی» چاپ ۱۹۵۸ نیویورک (۱۳۳۷ خ.)، در بخش قالی‌ها، قالی‌های بافت دوران سلجوقی ایران را به آناتولی منتسب می‌کند. وی به نقل از مارکوپولو، از بافت قالی‌های ارمنی‌بافت در ترکمنستان و ضرورت رجوع به میناتورها (به‌خصوص آثار بهزاد در جهت استفاده از مکتب تبریز در طراحی قالی ایرانی) برای بررسی فرش‌ها می‌گوید؛ بر این پایه طرح‌های قالی‌های عهد صفوی را متأثر از مکتب میناتور و تذهیب صفوی دانسته و اذعان داشته که طبقه‌بندی فرش‌ها بیشتر بر مبنای طرح آن‌ها صورت می‌گیرد تا محل بافتشان (Dimdnd, 1958, 283). اوست که در مباحث مربوط به تاریخ فرش‌شناسی، تغییر شیوه طراحی از هندسی به گردان در عصر تیموری را مطرح کرد (ibid, 280-281). هرچند رد طرح‌های گردان بر آثار هنری بر تاریخی پیش از دوران تیموری گواهی می‌دهند.

۲-۱-۲. مهت آقاوغلو^{۴۹}

همان‌گونه که در بالا اشاره شد، قالی‌های نمازی از موضوعات خاص مورد توجه فرش‌شناسان و مجموعه‌داران فرش از قدیم تا به امروز است. در همین ارتباط سند یکی از قدیمی‌ترین قالی‌های زربفت و مهرداد نمازی صف در عهد صفوی و متعلق به سده ۱۷ میلادی در کتابی از مهت آقاوغلو (۱۸۹۶-۱۹۴۹؛ ۱۳۲۸-۱۲۷۵ خورشیدی) دیده می‌شود. قالی نمازی فوق بافت اصفهان است و کتیبه واقف آن «وقف نمود کلب این آستان» بر آن بافته شده است.

آقاوخلو اهل ایروان و نام کتابش «فرش‌ها و منسوجات صفوی، مجموعه بارگاه حضرت علی (ع) در نجف» است که در سال ۱۹۴۱ میلادی (۱۳۲۰ خورشیدی) در آمریکا چاپ شد.

۲-۱-۲. ریچارد اتینگهاوزن^{۵۰}

ریچارد اتینگهاوزن (۱۹۷۹-۱۹۰۶؛ ۱۳۵۸-۱۲۸۵ خورشیدی) آلمانی به عنوان محقق هنر اسلامی، موزه دار گالری فریر واشنگتن از ۱۹۴۴ تا ۱۹۶۷ میلادی (۱۳۴۶-۱۳۲۳ خورشیدی) و صاحب کرسی استادی در آلمان، انگلیس و آمریکا فعالیت داشت. دیدگاه خاص او تأکید بر ارتباطات هنری و فرهنگی ادوار پیش و بعد از اسلام ایران بود. او با نظارت ولادیمیر مینورسکی و دنیسون راس^{۵۱} از زبان، تاریخ و جغرافیای ایران آگاهی و با هدایت زاره و کونل، در کتیبه‌نویسی و سکه‌شناسی تخصص یافت. اولین نکته جذب وی در تألیف، آماده‌سازی و دستیاری سردبیر مجموعه کتاب‌های پوپ، دانش زبان‌شناسی وی بود؛ لیکن مطالعات عمیق او باعث شد تا در خصوص سرامیک، خوشنویسی، نقاشی، تذهیب، کتیبه، فلز و فرش ایرانی صاحب‌نظر باشد و دست به تألیف برد. (Iranica online/ Ettinghausen, URL4). از نکات مثبت در نقد آثار اتینگهاوزن، تأکیدش بر ادغام دانش و علوم بصری، مفهومی و تاریخی برای تجزیه‌تحلیل تزیینی اثر است، همین دیدگاه در مورد آثار متفاوت هنری ایران از قبیل فرش، به اهمیت راه‌گشایی حوزه‌های دیگر دانش به یک رشته خاص هنری فرهنگی می‌انجامد. چنان‌که می‌توان به فرش‌ها از منظر شرایط جامعه‌شناسی و شیوه زندگی مردم، کاربری اثر، مشاغل و زمان خلق اثر (بعد اقتصادی) توجه داشت.

۲-۱-۲. آرتور تی. گریگوریان

طرح و نقش از موضوعات پرمخاطب و اصلی بررسی‌های فرش‌هاست و مسئله ریشه‌یابی و سیر تحول نقوش فرش، موضوع تحقیقات بسیاری از افراد بوده است. در پایان به یکی از محققین ایرانی فرش‌های ایرانی اشاره می‌شود. فردی به نام آرتور تی. گریگوریان (۲۰۰۳-۱۹۰۹؛ ۱۳۸۲-۱۲۸۸ خورشیدی) اهل استان آذربایجان غربی، که مجموعه‌دار به‌خصوص فرش‌های ارمنیایی، مؤلف و فیلمساز فرش‌های شرقی بوده، به حقیقت جالبی درباره نقوش مورد استفاده در فرش دست یافت و آن‌ها را به شکل و ساختار دانه‌های برف با بعضی نقشمایه‌های گیاهی تزیینی در فرش‌های شرقی مشابه است (Gregorian, 1960, 34). وی در مورد انتساب بافت اولین فرش‌ها به اقوام ارمنی، بر نظرات خود اصرار می‌ورزد. در یکی از دو کتابش «فرش‌های شرقی و داستان‌هایی که روایت می‌کنند»^{۵۲}، ۱۹۶۰ میلادی (۱۳۳۹ خورشیدی)، طرح کلاسیک را از طرح‌های قراردادی فرش‌ها جدا و بر همین پایه نقوش را در سه دسته هندسی، گل‌دار و قراردادی می‌گنجاند (Gregorian, 1960, 56). وی قالی‌های آنجلاس، بیجار، فراهان، سرابند، هرات، قندهار، سنه، همدان، سراب، بی‌بیک‌آباد را شاهد ادعای خود می‌داند (ibid, 46).

۲-۲. ایران و محقق‌پروری فرش طی زمان‌های فوق

اما در زمانی که غرب راه پژوهش در خصوص فرش‌های شرقی را بر خود هموار می‌کرد، روزگار مردم ایران آسان نبود تا شرایط برای تألیف و تحقیق فرش‌های شرقی-ایرانی توسط محققان ایرانی صورت پذیرد. با نگاهی مجمل بر شرایط سده سیزدهم و چهاردهم خورشیدی ایران متوجه حوادث سختی می‌شویم. قحطی‌ها و بیماری‌ها در بازداشتن مردم ایران از مسیر ترقی تأثیر بسیاری داشتند. به عنوان نمونه، مردم در سال ۱۲۴۵ و ۱۲۴۶ خورشیدی (۱۸۶۷-

۱۸۶۶ میلادی) گرفتار قحطی بزرگی شدند که از آن به عنوان مرگبارترین رویداد بعد از دوران مغول یاد می‌شود. از جمعیت ۶ تا ۷ میلیونی این زمان، حدود ۱/۵ میلیون نفر (روزانه ۵۰۰ نفر)، با آمار تلفات بالا در اصفهان، یزد و مشهد کشته شدند. کم‌آبی و بی‌محصولی، کاشت و احتکار تریاک به جای گندم برخی دلایل این قحطی بود. به تبع آن کشاورزی و دامپروری ایران از بین رفت. عشایر آسیب فراوانی دیدند. دزدی بسیار شد و نظم و امنیت اجتماعی از میان رفت. مردم برای سیر کردن شکم خود به حیوانات و حتی زنان و بچه‌ها رحم نمی‌کردند. قحطی، وبا و حصبه و متعاقب آن مرگ را گسترش داد (کتابی، ۱۳۸۴، ۴۳).

قحطی سال ۱۲۹۴ خورشیدی (۱۹۱۵ میلادی)، در زمان احمدشاه قاجار و با شدت بیشتر در تهران و اصفهان نیز خود دلیل دیگری برای در تاریکی ماندن ایران شد. دلیل این قحطی سیاست‌های مالی بریتانیا بود (مجد، ۱۳۸۷، ۲۲)، کشوری که سعی کرد مقصر قحطی ایران را روس و عثمانی جلوه دهد. لیکن نیروهای این دول علی‌رغم خسارات وارد آورده، خود پیش از قحطی از ایران رفته بودند (مجد، ۱۳۸۷، ۱۰۹). پیمان سال ۱۲۸۶ خورشیدی (۱۹۰۷ میلادی) و موافقت‌نامه سرّی سال ۱۲۹۴ خورشیدی (۱۹۱۵) دوره تقسیم ایران به وسیله دول انگلیس و روسیه نیز هست، دوره‌ای که ایران را تبدیل به کشوری نیمه مستعمره کرد تا سال ۱۳۰۰ خورشیدی (۱۹۲۱ میلادی) که تاریخ ایران به مثابه کشوری مستقل صفحه جدیدی را تجربه کرد (میروشنیکف، ۱۳۴۴، ۱۰۹).

چنانچه مخاطرات جنگ‌های جهانی، به‌خصوص جنگ جهانی دوم، را بر این عوامل بازدارنده بیافزاییم، ساده است تا دریابیم که چنین تنگی‌ها و خطراتی به تنهایی برای بازدارندگی فعالیت‌های علمی فرهنگی و هنری مردم کفایت خواهد کرد.^{۵۳} به مجموعه عوامل فوق باید برافزود خصوصیت انتقال سینه به سینه هنرهای سنتی ایران و الزام به رعایت آداب هنرورزی ایرانی از جمله قالی‌بافی را (رک به مقاله «اخلاق گوهر هنرهای ایرانی») که دلیلی هستند بر حفظ اسرار کار و نانوشتن شرح احوال هنر و هنرمندان در رشته‌های مختلف. در چنین شرایطی است که در فاصله زمانی بیست ساله ۱۲۷۸-۱۲۵۶ خورشیدی (۱۸۷۷ تا ۱۸۹۹ میلادی)، بیش از چهل جلد کتاب مرتبط با فرش در کشورهایی همچون آلمان، اتریش، روسیه چاپ می‌شود که در شمار اولین کتاب‌های فرش در جهان به شمار می‌آیند، ولی ایران با این تاریخ قدیم فرش‌بافی، از این قافله عقب مانده است.

۳. نتیجه‌گیری

سده‌های هجدهم و نوزدهم میلادی از حیث مطالعات اولیه دانش فرش‌شناسی در غرب حایز اهمیت بسیاری است. افراد بسیاری طی این مدت، از پس آشنایی با فرش ایرانی و به تماشا درآمدن نمونه‌های فرش‌ها در مجموعه‌ها و نمایشگاه‌ها و موزه‌ها، به عنوان مخاطبان عادی و یا به عنوان محققین و نویسندگان به فرش‌های شرقی علاقمند شدند. فهرست کتب منتشره طی این مدت، بلندبالاست و اسامی وافر را دربرمی‌گیرد. هرچند محققین اواخر سده نوزدهم و سده بیستم تا به امروز نیز خود فهرست بلندی را شکل می‌دهند. در این مختصر، افرادی چند، که آثار آن‌ها در دسترس نویسندگان قرار داشت و قابل مطالعه بود، انتخاب شدند و اهمیت ذکر اسامی آن‌ها در سهمی است که در تألیفات پایه دانش فرش‌شناسی داشتند. به نظر می‌رسد بهره‌مندی از حوزه فعالیت، تجربیات، مطالعات و تحقیقات این افراد، برای پویندگان پژوهش‌های فرش‌شناسی مفید و لازم باشد. در پایان به ممکن نبودن چنین

- مطالعات، تحقیقات و تألیفاتی در ایران آن زمان، در قیاس با شرایط غرب، اشاره کوتاهی شد. اما همت این محققان از حیث بدعتی که در مواردی اساسی در خصوص فرش‌ها بنا گذاشتند، ماندگار و کاربردی است:
- چاپ اولین نشریات تخصصی فرش از حدود ۱۸۹۶ م. (۱۲۷۵ خورشیدی)، دسته‌بندی نقوش و طرح‌های فرش (و فرش‌های صفوی) و نام‌گذاری اسامی طرح‌ها با اصطلاحاتی همچون پرتقالی، باغی، گلدانی، مدالیون، درختی، حیوان‌دار توسط بده؛
 - چاپ اولین کاتالوگ‌های فرش که با کلارک در ۱۸۹۲ م. (۱۲۷۱ خورشیدی) شروع شد؛
 - شناخت، کاربری و گروه‌بندی انواع مختلف دستبافته‌ها و معرفی فرش‌های عشایری توسط چرچیل در ۱۸۹۲ م. (۱۲۷۱ خورشیدی)؛
 - انتساب ریشه‌های قالی‌بافی به ترک‌های آسیای میانه (پیدایش پان‌تورکیسم) توسط استروزیگوسکی؛
 - شناسنامه‌دار کردن فرش و ثبت جزییات فرش‌ها (مواد اولیه، نوع گره، بلندی خامه، رج‌شمار، اندازه ...) توسط مامفورد در ۱۲۷۹ خورشیدی (۱۹۰۰ میلادی)؛
 - گاه‌شماری فرش‌ها (به‌خصوص فرش‌های صفوی)، تصریح تأثیرگرفتن ترکیه از قالی‌بافی ایران هم‌زمان با کوچاندن قالی‌بافان به ترکیه در ۱۵۱۴ م.، آغاز واردات فرش‌های ایرانی به ترکیه و مصطلح شدن نام فرش‌های ترکی از این زمان توسط فردریک مارتین؛
 - احداث موزه‌های فرش با تأسیس موزه منسوجات واشنگتن دی‌سی در ۱۹۲۵ م. (۱۳۰۴ خورشیدی) توسط مایرز؛
 - جایگاه فرش در ورود به فرهنگ مصرفی خانه‌های مردم در غرب طی سده ۱۸ م. توسط پوپ؛
 - تجدید نظر همراه با رفع نواقص و اشتباهات کتب منتشره فرش توسط کونل از ۱۹۳۰ م. (۱۳۰۹ خورشیدی)؛
 - تألیف فرهنگ توصیفی و اصطلاحات فرش با یاکوبی؛
 - معرفی عصر تیموری به عنوان تغییر شیوه طراحی فرش از هندسی به گردان توسط دیماندا؛
 - در نظر گرفتن تداخل فرش با دیگر حوزه‌های دانش و زندگی در انجام امور تحقیقاتی توسط اتینگهاوزن.

یادداشت‌ها

¹ Yerkez, Ballard, Figdor, Sarre, Kassirer, Clark, Mac Mullen

۲ باید افزود که از تاریخ ابتدای سده هفدهم میلادی به عنوان تاریخی یاد می‌شود که فرش‌های ایرانی، به‌خصوص فرش‌های صفوی در کانون توجه اروپاییان قرار گرفتند. چنان‌که مدارک به دست آمده از شرکت‌های هلندی و انگلیسی هند شرقی بر این واقعیت صحه می‌گذارد که هرچند به صورت محدود، لیکن تجارت فرش‌های ایرانی بین اروپا و ایران یا در پهنه وسیع‌تری در آسیا در زمان فوق رایج بوده است؛ Kadoi, 2013, 256

3. Sherrill, Sarah B. 1978. America and the Oriental Carpets: 17th and 18th Centuries

4. Martin Douglas

5. Von Gottfried Semper

6. Semper, Gottfried. (2004). Style in the Technical & Tectonic Arts or Practical Aesthetics.

Translation by Harry F. Mallgrave & Michael Robinson. USA: PUBLISHED BY Getty Research Institute Los Angeles

7. George Christopher Molesworth Birdwood

8. A world's day

9 Fun exhibition

10. London Great Exhibition

11. Count, Goblet d, Alveilla. (1894). The migration of Symbols. London: A. Constable & Co.

12. Robinson, V. j. (1882). Eastern Carpets, Twelve early examples. With descriptive notices by V. J., and a preface by Sir G. Birdwood. Printed in colours, water-colour drawings by E. Julia Robinson.

13. Lessing, Julius. Ancient Oriental Carpet Patterns, 1877, 1879, Berlin

14. Karabacek, Joseph Von. (1881). The Persian needle Susandschird: A contribution to the development history of the Tapestry; with the basis of a discovered wall carpet by oriental sources. Leipzig. 1881.

۱۵. برای مطالعه بیشتر نک به: پرهام، ۱۳۷۱، ۲/صص ۳۴۶، ۹۰؛ پوپ، ۱۳۸۷، ۱۴/۱۰۵

16. Wilhelm Von Bode

17. Portuguese rugs

18. Casper Purdon Clarke

19. Sidney John Alexander Churchill

20. Alois Riegl

21. Strzygowski, Josef

22. Strzygowski, Josef. (1918). Die Baukunst der Armenier und Europa: Ergebnisse einer vom Kunsthistorischen Institute der Universität Wien 1913 durchgeführten Forschungsreise. Wien: Kunstverl. Schroll

معماری ارامنه و اروپا (۱۹۱۸). نتایج یک سفر تحقیقاتی انجام شده توسط مؤسسه تاریخ هنر دانشگاه وین در سال ۱۹۱۳، وین

23. radical pan German

24. Strzygowski, Josef. (2018). Altai- Iran and the great Migration: Ornamental Historical Studies on the entry of Migrant and Northern People into the Greenhouse of Spiritual Life. Germany

۲۵. پوپ، آرتور اپهام. سیری در هنر ایران. ج ۱۵. ص. ۹۳. پی نوشت ۶ از سیروس پرهام.

26. John Kimberly Mumford

27. Rugs and Rug Making, 1914, New York; Chinese rug, 1916, New York; Oriental Rugs 1900

28. Friedrich Paul Theodor Sarre

29. Gierlikh, Sarre, 2019

30. Sarre f. & Trenkwald H. (1929). Old Oeirtal Carpets. Vienne, Leipzig

31. Fredric Robert Martin

32. Maritn. Fredric R. The Miniature Painting and Painters of Persia, India and Turkey from the 8th to the 18th Century

- Martin, Fredric R. (1908). A History of Oriental carpets before 1800. Swedish Government in the I & R State & Printing Office, Vienne

33. Carl John Lamm

34. Nasby Slot

35. Kendrick Albert. Frank

36. Tattersall, Creassey Edward Cecil & Kendrick A. F. (1922). Hand woven carpets Oriental and European. London: Ben Brothers

- Tattersall & Kendrick. (1924). Fine Carpets in the Victoria & Albert Museum, Twenty examples with an introduction and descriptive notes

- Tattersall---. (1931). The carpets of Persia, A book for those who use and admire them, 52 pages. Publisher: Luzac

- ---. (1933). Notes on carpet knotting and weaving

- Tattersall & Reed, Stanley. (1934). A history of British carpets, from the introduction of the craft until the present day

37. George Hewitt Myers

38. Early oriental carpets from Persia, Asia Minor, the Caucasus, Egypt and Spain

39. woven from the soul, spun from the heart

40. Carol Bier

⁴¹ در مورد این که آیا فرش و قالی ذیل طبقه منسوجات قرار می‌گیرند، مباحث دامنه‌داری وجود دارد. فرش به لحاظ ساختاری و از حیث مؤلفه‌های رنگ و مواد اولیه (اعم از پشم، پنبه، ابریشم) در حوزه نساجی ورود پیدا کرده و بررسی می‌شود. لیکن ورود به حوزه بافته‌های پرزدار همچون فرش و قالی از طریق نساجان، با احتیاط انجام شده یا انجام نمی‌شود. لذا با این که پوشاک و فرش ماشینی و منسوجاتی با مواد اولیه طبیعی و مصنوعی، پلی‌استر، آکرلیک، پروپیلن و غیره ذیل گروه منسوجات قرار می‌گیرد، مقوله هنری قالی‌های پرزدار، بحث آن‌ها را از مقوله صنعتی جدا می‌کند (گفتگو با دکتر محمد ویسیان؛ ۱۴۰۳/۲). معذالک در بسیاری از کتب مؤلفین فرش واژه «textile» برای انواع فرش و قالی نیز به کار گرفته می‌شود.

⁴² Pope, Arthur Upham

⁴³ افزایش علاقمندی امریکایی‌ها نسبت به فرش تا حد بسیاری ناشی از شراکت تجار ارمنیایی فرش بود که از پی آزار ترکان عثمانی در خلال سال‌های ۱۸۹۰ تا ۱۹۱۸ فرار کردند و عاقبت ساکن امریکا شدند (Kadoi, 2013, 262).

⁴⁴ Ernest Kuhnel

⁴⁵ Charles Grant Ellis

⁴⁶ Yacoby, Heinrich

⁴⁷ Yacoby, Heinrich. (1952). How to Know Oriental Carpets and Rugs. London: George Allen & Unwin LTD

⁴⁸ Maurice Sevn Dimand

⁴⁹ A handbook of Mohammedan decorative arts. (1930). New York: The Metropolitan Museum of Art

⁵⁰ A guide to an exhibition of Oriental rugs and textiles. (1935). NY: The Metropolitan Museum of Art

⁵¹ The Kevorkian Foundation collection of rare and magnificent Oriental Carpets special loan exhibition. (1966). Publisher: Kevorkian Foundation

⁵² Peasant and Nomads Rugs of Asia. (1967). NY: Asia House Gallery

⁵³ Mehmet Aqa- Oglu

⁵⁴ Ettinghausen Richard

⁵⁵ Vladimir Minorsky and Denison Ras

⁵⁶ Gregorian, Arthur T. (1960). Oriental rugs and the stories they tell. Boston: The Taylor Press

⁵⁷ قحطی سخت ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۴ خورشیدی (۱۹۴۱ تا ۱۹۴۵ میلادی) نیز هست که طی آن ارتش روسیه از شمال و ارتش بریتانیا و آمریکا از جنوب به ایران یورش آوردند و به‌عمد خواربار مردم را از بین می‌بردند.

منابع

- پرهام، سیروس. ۱۳۹۰. *سیری در هنر ایران*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
- پرهام، سیروس. ۱۳۷۰. *دستبافت‌های عشایری و روستایی فارس*. تهران: امیرکبیر
- کتابی، احمد. ۱۳۸۴. *قحطی‌های ایران*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی
- مجد، محمدقلی. ۱۳۸۷. *قحطی بزرگ*. ترجمه م. کریمی. موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی
- میروشنیکف، لی‌یف ایوانوویچ. ۱۳۴۴. *ایران در جنگ جهانی اول*. ترجمه ع. دخانیاتی. تهران: امیرکبیر

References

- Bode Wilhelm Von and Kuhnel, Ernest. (1958). *Antique rugs from the Near East*. Translated by Charles Grant Ellis. Berlin: Klinkhardt & Biermann
- Enay, Marc Edouard and Azadi, Siawosch. (1977). *Einhundert Jahre Orientteppich Literatur 1877-1977*. Germany
- Erdmann, Kurt. (1926). *Oriental Carpets, an account of their history*. Translated by Charles Grant Ellis. London
- Erdmann, Kurt. (1970). *Seven Hundred Years of Oriental Carpets*. May H. Beattie and Hildegard Herzog. London: Faber and Faber

- Farnham, Thomas J. (2007). "From Lessing to Ettinghausen, the first century of Safavid Carpet studies". Hali, (154) 81. PP: 81-91
- Franses, Michael. (2008). "A Museum of Masterpieces". Hali (155), P:73
- Geirlichs, Joachim. (2019). "Friedrich Paul Theodor Sarre: The Reconstruction of His Collection of Islamic Art". www.academia.edu
- Gregorian, Arthur T. (1960). *Oriental rugs and the stories they tell*. Boston: The Taylor Press
- Kadoi, Yuka and Szanto, Ivan. (2013). "The shaping of Persian Art: collection and interpretations of the Art of Islamic Iran and Central Asia". London: Cambridge Scholars Publishing
- Kadoi, Yuka. (2012). "Arthur Upham Pope and his research methods in Muhammadan art: Persian carpets". Journal of Art Historiography. Number 6. PP 1-12
- Ketabi, Ahmed. (2005). *Famines of Iran*. Cultural Research Office (In Persian)
- Krody, Sumru Belger. (2023). "Myers, George Hewitt" in: Encyclopedia Iranica online. Trustees of Columbia University in the city of New York
- Kroger, Jens. (June 2023). "Carl Johan Lamm". Journal of Art Historiography. Number 28
- Mackie, Louise W. (October 1989). "A piece of the Puzzle". Hali, (4) 47. PP 16-23
- Majd, Mohammad Qoli. (2008). *The Great Famine*. (Mohammad Karimi, Trans.). Institute of Political Studies and Research (In Persian)
- Martin, Fredric Robert. (1908). *A History of Oriental Carpets before 1800*. Vienna
- Miroshnikov, Lev Ivanovich. (1965). *Iran in the First World War*. (A. Dokhaniaite, Trans.). Tehran: Amir Kabir (in Persian)
- Mumford, John Kimberly. (1914). *Rugs and Rug Making*. New York: Oriental Rugs
- Parham, Cyrus with the cooperation of Siavosh Azadi. (1991). *Tribal and village rugs from Fars*. Amir Kabir Publication (In Persian)
- Pop, Arthur Upham. (2011). *A Survey of Persian Art, from prehistoric Times to the present*. Scientific and Cultural Publishing Company
- Semper, Gottfried in *Britannica*, (1993), 10/628
- Semper, Gottfried. (1954). "On Architectural Symbols". Edited by Harry Francis Mallgrave (A lecture in London). USA: Journal of Anthropology and Aesthetics, The University of Chicago Press. PP 61-67
- Spuhler, Friedrich; Konig Hans and Volkmann, Martin. (1978). *Old Eastern Carpets Masterpieces in German Private Collection*. Munich
- URL1: <http://babel.hathitrust.org/cgi> (access in 13 Nov 2023)
- URL2: <http://onlinebooks.library.upenn.edu/> webbing/book (access in 13 Nov 2023)
- URL3: <http://trc-leiden.nl/trc-needlen> (access in 25 Nov 2023)
- URL4: <https://www.iranicaonline.org/articles/ettinghausen>
- URL5: <https://arthistorians.info/clarke>

پیوست ۱. جدول فهرست اسامی محققان نام برده شده در متن مقاله

Table of researchers name mentioned in article text

فهرست محققان فرش های شرقی			
آلمانی	۱۸۰۳-۱۸۷۹	سمپر، فون گوتفرید	۱
هندی	۱۸۳۲-۱۹۱۷	بردوود، جورج کریستوفر مولسورث	۲
آلمانی	۱۸۴۳-۱۹۰۸	لسینگ، جولیس	۳
اتریش	۱۸۴۵-۱۹۱۸	کاراباچک، یوزف فون	۴
آلمانی	۱۸۴۵-۱۹۲۹	بده، ویلهلم فون	۵
انگلیسی	۱۸۴۶-۱۹۱۱	کلارک، کاسپر پردن	۶
اتریش	۱۸۵۸-۱۹۰۵	ریگل، آلوئیس	۷

لهستانی	۱۸۶۲-۱۹۴۱	استروزیگوسکی، ژوزف	۸
امریکایی	۱۸۶۳-۱۹۲۶	مامفورد، ژان کیمبرلی	۹
آلمانی	۱۸۶۵-۱۹۴۵	زاره، فردریک	۱۰
سوئدی	۱۸۶۸-۱۹۳۳	مارتین، فردریک رابرت	۱۱
انگلیسی	۱۸۷۲-۱۹۵۴	کندریک، آلبرت فرانک	۱۲
امریکایی	۱۸۷۵-۱۹۵۷	مایرز، جورج هی یوات	۱۳
انگلیسی	۱۸۷۷-۱۹۵۷	تاترسال، کریسی ادوارد سسیل	۱۴
امریکایی	۱۸۸۱-۱۹۶۹	پوپ، آرتور اپهام	۱۵
آلمانی	۱۸۸۲-۱۹۶۴	کونل، ارنست	۱۶
آلمانی	۱۸۸۹-۱۹۶۴	یاکوبی، هنریش	۱۷
اطریشی	۱۸۹۲-۱۹۸۶	دیمانند، موریس سون	۱۸
ارمنستان	۱۸۹۶-۱۹۴۹	مهمت، آقاوخلو	۱۹
سوئدی	۱۹۰۲-۱۹۸۱	لام، کارل یوان	۲۰
آلمان	۱۹۰۶-۱۹۷۹	اتینگهاوزن، ریچارد	۲۱
ایرانی	۱۹۰۹-۲۰۰۳	آرتور تی. گریگوریان	۲۲